

Demokrasinin Gelişiminde Eğitim Sistemlerinin Rolü: Orta Doğu Bölgesi

The Role of Education Systems in the Development of Democracy: Middle East Region

Mehmet Esad Bali* & Meryem Hayır Kanat**

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu Yazar:
Corresponding author:

* Yıldız Teknik Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
mesadbali@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0208-3199

** Yıldız Teknik Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
meryemhayir@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3190-3144

Başvuru / Submitted:

14 Mart 2023

Kabul / Accepted :

28 Nisan 2023

DOI: 10.20860/ijoses.1265292

Atıf / Citation:

Bali, M. E.; Kanat, M. H.
"Demokrasinin Gelişiminde
Eğitim Sistemlerinin Rolü: Orta
Doğu Bölgesi". Uluslararası
Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi,
19(2023): 87-107.

Benzerlik / Similarity: %14

Öz

Demokrasi ilk çağlardan itibaren uygulanmış bir yönetim şeklidir. Günümüzde de devletlerin çoğunluğunda hem bir yaşam biçimi hem de bir yönetim biçimi olarak kabul edilmiştir. Demokrasinin sadece bir yönetim şekli değil, aynı zamanda tüm hayatı kapsayan bir düşünce olduğunu söylediğimizde demokrasinin gelişiminde eğitim sistemlerinin önemi inkâr edilemez. Orta Doğu bölgesi tarih boyunca uygarlıkların beşiği olmuştur. Bu coğrafya yüzlerce yıl boyunca Türk-İslam egemenliğinde kalmış, Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında dini ve kültürel bir birlik içerisinde yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın yenilmesi ve Orta Doğu topraklarının büyük bir kısmını kaybetmesiyle bu topraklar sahipsiz kalmıştır. Sahipsiz kalan bu topraklarda, emperyal devletler yaklaşık 50 hakimiyet sağlamıştır. Emperyal devletlerin kısmen de olsa egemenliklerinden sıyrılabilen Orta Doğu milletleri, 20.yy'ın ikinci yarısından itibaren çeşitli üniter devletler kurarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Orta Doğu savaşları, karışıklıkları, demokratik olmayan yönetim anlayışlarıyla dünya gündeminden düşmeyen bölge durumundadır. Bu araştırmanın amacı Orta Doğu coğrafyasındaki ülkelerin yönetim şekillerinin ve demokratik yapılarının ülke ve bölgedeki sıkıntılarının devam etmesinde ne derecede etkili olduğunu ortaya koymaktır. Bunu yaparken Orta Doğu coğrafyasındaki ülkelerin yönetim şekilleri belirlenerek tasnif edilmiştir. Daha sonra beş farklı yönetim şekline birer ülke örneklem olarak alınmış ve eğitim programlarında demokrasinin ele alınışı incelenmiştir. Yönetim şekillerinin ülkelerin eğitim programlarında demokratik unsurların yer almasına etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Orta Doğu, Yönetim Sistemi, Eğitim Sistemleri, Demokrasi Eğitimi.

Abstract

Democracy is a form of government that has been practiced since ancient times. Today, it has been accepted as both a way of life and a form of government in most of the states. When we say that democracy is not just a form of government, but an idea that encompasses all life, the importance of education systems in the development of democracy cannot be denied. The Middle East region has been the cradle of civilizations throughout history. This geography remained under Turkish-Islamic domination for hundreds of years and lived in unity of religion and culture under Ottoman rule. With the defeat of the Ottoman Empire in the First World War and the loss of a large part of the Middle East lands, these lands remained unclaimed. In these unclaimed lands, the imperial states gained dominance of about 50. The Middle Eastern nations, which were able to get rid of the sovereignty of the imperial states, even partially, declared their independence by establishing various unitary states from the second half of the 20th century. The Middle East is a region that does not fall off the world agenda with its wars, turmoil and undemocratic management approach. The aim of this research is to reveal how effective the management styles and democratic structures of the countries in the Middle East geography are in the continuation of the problems in the country and the region. While doing this, the management styles of the countries in the Middle East geography were determined and classified. Then, one country from five different forms of government was taken as a sample and the handling of democracy in education programs was examined. It has been determined that the forms of government have an effect on the inclusion of democratic elements in the education programs of the countries.

Keywords: Democracy, Middle-East, Management Systems, Education Systems, Democracy Education.

Giriş

Orta Doğu'nun Sınırlarına Dair Yaklaşımlar

Orta Doğu denilince anlaşılan coğrafya Asya, Avrupa ve Afrika'nın kesiştikleri yerleri içine alan ve birbirine komşu olan ülkelerin oluşturduğu bir bölgedir. Akdeniz'den başlayıp Pakistan sınırlarına kadar uzanır ve Arap Yarımadası'nın tamamını kapsar. Pek çok kaynakta muhtelif görüşler olsa da hemen hemen herkesin kabul ettiği Orta Doğu ülkeleri, Türkiye, Suriye, Irak, Katar, Kıbrıs, Ürdün, İsrail, Lübnan, İran, Filistin, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt, Bahreyn, Yemen, Mısır ve Sudan'dır (Adelson, 1995).

Orta Doğu, 19. yüzyıldan beri Arabistan ve Hindistan arasındaki coğrafya için kullanılan bir terimdir. İlk olarak 1850'li yıllarda İngiliz Hindistan sömürgesinde kullanılmış olabileceği düşünülür (Wagstaff, Blake ve Beaumont, 1988, s. 27). Öncelikle Batılılar, bu bölgeyi Osmanlı İmparatorluğu yıkılana kadar Yakın Doğu olarak adlandırmışlardı. Osmanlı İmparatorluğu çöktükten be bölgede birçok devlet kuruldu ve sonrasında, "orta doğu" ifadesi, "yakın doğu" ifadesi ile birlikte kullanılmaya başlanmış ve zamanla "orta doğu" ifadesi tek başına popüler hale gelerek bugün geniş bir kullanım alanına sahiptir (Vardağlı, 2020).

Orta Doğu terimi, Kuzey Afrika ile Batı Asya'daki Müslüman ülkeleri politik bakımdan tanımlamak ve sınıflandırmak amacıyla İngiliz istihbarat subayı ve Imperial Bank of Persia'nın müdürü olan General Sir Thomas Gordon tarafından 1900 yılında kullanıldığı iddia edilmektedir (Akengin, 2022). Ancak Orta Doğu ifadesinin ilk olarak nerede söylendiği tam olarak bilinmemektedir. Amerikalı Tarihçi Alfred Thayer Mahan 1902'de Orta Doğu tanımını kullanarak Arap yarımadası ve Hindistan arasındaki bölgeyi belirlemiş ve sonrasında tanımlama popüler hale gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) resmi olarak ilk kez Orta Doğu terimini 1957'de Eisenhower Doktrininde kullanmıştır (Eberly, 1965). John Foster Dulles, dışişleri bakanı olarak Orta Doğu'yu "batıda Libya ile doğuda Pakistan, kuzeyde Suriye ve Irak ve güneyde Arap Yarımadası arasındaki alan" olarak tanımladı (Davison, 1959). 1958'de ABD Dışişleri Bakanlığı, "Yakın Doğu" ve "Orta Doğu" terimlerinin birbirlerinin yerine kullanılabileceğini açıkladı ve bölgeyi sadece Mısır, Suriye, İsrail, Lübnan, Ürdün, Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn ve Katar'ı kapsayacak şekilde tanımladı (The New York Times, 1958).

Orta Doğu bölgesi, Arap ülkelerinin bulunduğu ve etnik olarak Arap halklarının yoğunlukta olduğu bir alandır (Wray-Lake, Syvertsen ve Flanagan, 2008). Bölgenin önemi binlerce yıl boyunca devam etmiştir ve günümüzde ilahi kaynaklı ve milyarlarca inanı olan dinlerin kutsal mekânları da bu bölgede bulunmaktadır (Cairo, 2012). 20. yy'da keşfedilen zengin petrol kaynakları, bölgenin ekonomik önemini arttırdı. Petrol kaynaklarını ele geçirmek isteyen emperyal devletler, 19. yy'dan itibaren bölgeyi sömürgeleştirmiş ve uzun yıllar kontrol altında tutmuştur. Orta Doğu'nun tarihi, yaklaşık 100 yıl öncesine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetine dayanır. 1922 yılında Osmanlı Devleti dağılınca, bölge parçalara ayrılmış ve farklı batılı emperyal devletlerin egemenliğine geçmiştir. Bölgedeki çoğu devlet, son 40-50 yıla kadar emperyal devletlerin mandası altında varlığını sürdürmüştür (Demirel, 2019).

Orta Doğu bölgesinin sınırları hakkında ortak bir anlaşma bulunmamaktadır. 19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı Devleti sınırları olarak tanımlanırken, Birinci Dünya Savaşı sonrasında bu bölgedeki devletlerin kurulması, Orta Doğu sınırlarını belirlemede ihtilafı artırdı (Özdem, 2016, s. 39). Günümüzde, Arap Yarımadasının tamamı Orta Doğu olarak kabul edilir ve Türkiye, İran ve Mısır da bu bölgeye yakın konumları nedeniyle Orta Doğu ülkeleri olarak tanımlanır. Türkiye, İran ve Mısır

benzer kültür yapılarına sahip olduğundan da Orta Doğu ülkesi sayılabilir (Şekil 1). İngilizce Genel Kültür Ansiklopedisi Britannica'ya göre Afganistan, Libya ve Sudan da Orta Doğu coğrafyasına dahil edilmiştir (Britannica, 1998).

ABD tarafından 11 Eylül saldırıları sonrasında Büyük Orta Doğu olarak adlandırılan ve sınırları çok geniş tutulan bir Orta Doğu sınırı daha vardır (Haeri, 2004). Geleneksel sınırlara ek olarak Kuzey Afrika ve Orta Asya ülkeleri de eklenmiş ve sınırlar geniş tutulmuştur (Carothers ve Ottoway, 2004).

Şekil 1. Yaygın Olarak Kabul Edilen Orta Doğu Sınırları (Pariona, 2022)

Demokrasi

Demokrasi, halkın egemenliğine dayalı bir yönetim biçimidir ve aynı zamanda bir hayat felsefesidir (Ertürk, 1981). Tarihi boyunca dünya genelinde var olan bu yönetim biçimi, çeşitli değerlerinin yer edinmesi ve eğitim, siyaset ve kültür alanında önemli yeri ile diğer yönetim biçimlerinden ayrılır (Büyükkaragöz, 1995, s. 9). Demokratik ülkelerde eğitimin amacı da demokrasiyi özümseyen, yaşamında uygulayan ve geliştirebilecek nesiller yetiştirmektir (Edwards, 2008). Demokratik bir ülkedeki insanların yaşam şekli demokrasiyi yansıtır. Demokrasinin temel kavramları arasında yurttaş katılımı, eşitlik, politik hoşgörü, azınlık haklarının korunması, sorumluluk, açıklık, adil seçimler, ekonomik özgürlük, hakların listelenmesi, hukukun üstünlüğü gibi kavramlar bulunur (Gözütok, 2004). Demokrasinin dayandığı hoşgörü ilkesi, azınlığın çoğunluğun zorbalığından korunmasını ve azınlığın çoğunluğun yerine iktidarı ele geçirmemesini gerektirir (Karakütük, 2001).

Çalışmada örneklem olarak Orta Doğu bölgesini ayrıntılı olarak incelendiğinde, bölgede yaygın olarak görülen siyasal rejimler demokrasinin kurum ve kurallarıyla işleyen bir sistem olarak kabul görmediği anlaşılmaktadır. Bunun altında ise farklı nedenlerin bulunduğu görülmektedir. Batı'daki yaygın söyleme göre, İslam dünyası halklarının demokrasi kültürüne sahip olmamaları, İslam'ın etkisi ve toplumsal yapının siyaseti biçimlendirmedeki zayıflığı gibi faktörler nedeniyle demokrasinin bölgede kabul görmediği düşünülmektedir. Ancak, bu düşüncenin karşısında, bölgede demokrasinin zayıflığının doğrudan rejimlerin davranışlarından kaynaklandığı da belirtilmektedir (Norton & Kazemi, 2000). Özellikle bölge ülkelerini yönetenlerin ülke kaynaklarını tek başlarına kontrol etmeleri ve halkların bu konuda söz sahibi olamamaları durumu söz konusudur. Bu durum, sömürge dönemi anlayışının günümüze yansımaları olarak da değerlendirilebilir, çünkü sömürgeciler yerel kaynakların kullanımında veya değerlendirilmesinde yerel güçleri karar mekanizmaları içine dahil etmemiştir. Bu kültür daha sonra bölgedeki yöneticiler tarafından da devam ettirilmiştir (Akengin & Gürçay, 2014).

Demokratik Eğitim

Demokratik eğitim, bir toplumun demokratik olmasının en önemli koşulu olduğu ve insanların demokrasiyi özümsemelerini ve uygulamalarını sağlayan eğitimidir. Eğitim, siyasi hayatın sosyal görevleri ve sorumluluğunun bilincine varılmasını amaçlar ve hür bir toplumda eğitim, demokratik yaşamaya katılımı artırır. Eğitimin eksikliği, liderlerin isteklerine bağlı ve demokrasinin demogojiye dönüşebileceği bir duruma neden olabilir (Ekinci, 2023). Demokrasi, eğitimin yanı sıra bilinçli ve demokratik yaşamaya katılan vatandaşlar tarafından da güvence altına alınır. Demokratik eğitimin hedeflerinden bir diğeri de öğrencilerin düşüncelerini özgür bir şekilde ifade etme ve başkalarının fikirlerine saygı gösterme becerilerinin geliştirilmesidir (Yeşil, 2003). Bunun sağlanması için okullarda demokratik kurallar çerçevesinde tartışmalar ve eleştirilerin yapılması, hoşgörü ile uzlaşma sağlanmasına olanak tanınması önemlidir. Bu tür faaliyetlerin özümsemiği bir toplumda, bireyler de bu tutumları kolaylıkla özümseyebilirler. Okul, herkesin eşit muamele görmesini amaçlayan demokratik bir ortam olarak düzenlenmelidir ve öğrencilerin kendi yetenekleri doğrultusunda gelişmelerine ve başarılı olmalarına eşit şans vermelidir (Demirbolat, 1999, s. 69).

Demokratik eğitim fikri, ilk olarak Atina Şehir Devleti'nde gündeme getirildi ve zamanla taraftar sayısı arttı (Biesta, 2007). Antik Çağda demokrasinin yozlaşmaması için, demokratik erdemlerin topluma eğitim yoluyla öğretilmesi ihtiyacı, eğitimi entelektüel bir alana yüklemiştir (Aytaç, 1985). Rönesansla birlikte popülerleşen hümanizm fikri demokrasi içinde uygun bir alan bulmuş ve demokratik eğitim anlayışının temelini oluşturmuştur (Biesta, 2015). Almanya'daki Erasmus, Fransa'daki Montaigne ve İngiltere'deki Tomas Elyot'un eğitim fikirleri de bugünkü demokratik eğitim anlayışını oluşturan temel unsurlardır (Özpolat, 2010).

Aydınlanma Çağı, demokratik eğitim anlayışının gelişmesinde öncü rol oynayan pek çok filozofun ortaya çıkmasına sebep oldu. İngiliz filozof John Locke'un aşırı sertlik yerine insanların doğal yapısının korunması gerektiği fikri ve Fransız filozof Jean-Jacques Rousseau'nun doğalcı eğitim görüşleri demokratik eğitimin gelişmesinde büyük bir etkide bulundular. Rousseau'ya (1762) göre eğitim, insanları insan olarak yetiştirmelidir ve çocuklara ödevlerinden önce haklarından bahsedilmelidir (Kanad, 1948). Zira ona göre günümüzde eğitim, insanı değil sıradan vatandaş olan insanı yetiştirmektedir. Oysa çocuk ne doktor ne asker ne de din adamı olmalıdır. O her şeyden önce insan olmalıdır (Aytaç, 1992).

John Dewey, 1916 yılında yayınlanan "Demokrasi ve Eğitim" adlı eserinde, eğitimin demokratik değer ve yetenekleri üzerine kurulması gerektiğini sistematik olarak açıkladı. Dewey'e göre, eğitim,

sosyal hayatın sürdürülmesi için en önemli araçtır ve demokrasi sadece siyasal bir biçim değil, aynı zamanda bir anlam taşımaktadır. Eğitimin demokratik olması, eğitimin sosyal ve siyasal demokrasiye katkısını sağlar (Dewey, 1996). Rainer ve Guyton'un araştırmalarına göre, birçok öğretmen eğitim ve demokrasi arasındaki doğrudan bağlantıyı vurgulamaktadır. Goodlad, eğitimin ve demokrasinin içinden çıkılmaz bir ilişkisi olduğunu belirtmiştir (Goodlad ve Mantle-Bromley, 2004). Chomsky (2003)'e göre demokratik eğitimin formal yanı okullar tarafından sağlanırken, informal yanı ise aile ve çevre tarafından karşılanır. Demokratik eğitimin amaçları, bireysel yaratıcılığın ve başkasının özne olarak tanınmasının gelişimi ile aklın ve uygun fiillerin oluşumudur (Chomsky, 2003).

Aristo tarafından ilk kez gündeme getirilen demokratik eğitim, "devletin kanunlarının her bireyi kapsamaları" gerektiği fikrini içermektedir. Günümüzde, bu tür eğitim, demokratik bir toplum, birey ve iktidarın varlığı için bir zorunluluk halini almıştır (Kansu, 1939). Ancak, demokrasi anlayışının benimsenmesi, çocukların eğitilmesine bağlıdır (Wile, 2000). Çünkü demokrasi bir kültür ve bir yaşam biçimi olarak üretilir (Güvenç, 1995). Bu yüzden, demokrasi eğitimin ürünüdür ve eğitim kurumları, bireylere demokrasi kültürünü kalıcı olarak aktarır. Okullar, bir yandan demokrasi kültürünü yaşatırken, diğer yandan da bu kültürü güncel tutmak için kendini sürekli olarak yeniler.

Demokratik Eğitim Programı

Demokratik bir eğitim programının temel amacı, bireyleri ve onların kültürlerini merkeze almaktır. Bu programın hedefleri ve kazanımları da bireysel farklılıkları göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır (Burden, 1995). Bireysel özelliklere göre hazırlanmayan kazanımlar, başarıyı zorlaştırabilir. Bu nedenle, öğrencilerin özelliklerine göre hazırlanan bir eğitim programı önemlidir (Ertürk, 1982). Bireysel farklılıkların gözletilmemesi, eğitimde fırsat eşitliğini tehlikeye atar. Herkesin aynı şeyleri öğrenmesi pedagojik açıdan doğru değildir ve demokratik bir yaklaşım da değildir.

Bir demokratik eğitim programı öğrencilerin anlayabilecekleri seviyede olmalıdır (Duruhan, 2004, s. 6). Program, öğrencilerin hazır bulunuşluklarına da uygun olmalı ve onların öğrenme sürecini desteklemelidir. Eğitimin sadece teorik değil, pratik tarafı da önemlidir. Çünkü öğrenciler yaparak ve yaşayarak da öğrenebilmelidir (Sönmez, 2007). Pratikliğin ve hayata geçirme faktörünün önemi demokratik bir eğitim programının önceliklerindedir. Eğitim programının içeriği bilimsel gerçekliklere tamamen uymalı ve objektif bir şekilde sunulmalıdır (Guttek, 2001). Program, gerçekleri çarpıtmadan objektif bir biçimde yansıtmalı ve öğrencilerde önyargı oluşmasına neden olmamalıdır. Programın içeriği, toplumsal dogmalardan arınmış, insanlar arasındaki farklılıkları gözletmeyen ve medeni dünyanın insani değerleriyle uyumlu olmalıdır (Sönmez, 2007).

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, belgesel tarama olarak da bilinir. Bu yöntemde var olan belgeler incelenerek çeşitli veriler elde edilmektedir. Doküman analizi yöntemi, belli bir hedefe yönelik kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kullanmaktadır (Karasar, 2005). Başka bir ifadeyle doküman analizi, basılı ya da elektronik materyallerin önce incelenmesi ve sonrasında değerlendirilmesiyle oluşan işlemler bütünüdür (Bowen, 2009).

Evren ve Örneklem Grubu

Araştırmamızın evrenini Ortadoğu ülkeleri, örneklemini ise İran, Mısır, Suudi Arabistan, İsrail, Katar oluşturmaktadır. İlgili ülkelerin eğitim sitelerine ait bilgilere erişilebilen yayınlanmış makaleler ve diğer yayınlar üzerinden erişmeye çalışılmıştır. Ayrıca ülkelerin eğitimle ilgili web sayfalarında yer alan dokümanlardan ve bilgilerden yararlanılmıştır.

Etik Kurul Onayı

Çalışma doküman analizi ve ikincil veriler üzerinden yapılmış olduğu için etik kurul belgesine ihtiyaç duyulmamıştır.

Veri toplama aracı

Araştırmada kullanılan veriler konu temelindeki belgeler üzerinden doküman analizi yapılarak ve ilgili (İran, Mısır, Suudi Arabistan, İsrail, Katar) ülkelerin eğitim bakanlıkları'nın resmi platformlarında yer alan istatistiki veriler ve raporlar temel alınarak toplanmıştır.

Bulgular

Seçilmiş Orta Doğu Ülkelerinde Eğitim

Bu çalışmada bizim esas aldığımız Orta Doğu Bölgesi sınıflandırmasına dahil toplam 16 ülkeden her biri farklı bir yönetim şekline sahip beş örneklem Orta Doğu ülkesi seçilmiş ve incelenmiştir. Tablo 1'de seçilmiş Orta Doğu ülkelerinin eğitim kademeleri ve süreleri ülkelerin nüfus büyüklüğüne göre verilmiştir.

Tablo 1. Seçilmiş Orta Doğu Ülkelerinde Eğitimin Kademeleri ve Süresi

Eğitim Kademesi	Eğitim Süresi				
	Mısır (Balcı, A., 2007)	İran (Pınar, A., 2018)	Suudi Arabistan (Gündoğdu, Y., 2013)	İsrail (İsrail Büyükelçiliği, 2023)	Katar (Tabip, 2023)
Anaokulu	4-6 Yaş	3-6 Yaş	4-5 Yaş	4-6	4-6 Yaş
İlkokul	6 Yıl	6 Yıl	6 Yıl	6 Yıl	6 Yıl
Ortaokul	3 Yıl	3 Yıl	3 Yıl	3 Yıl	3 Yıl
Lise	3 Yıl	3 Yıl	3 Yıl	3 Yıl	3 Yıl
Ön lisans	2 Yıl	2 Yıl			
Lisans	4 Yıl	4 Yıl	4 Yıl	4 Yıl	4 Yıl
Yüksek Lisans	2 Yıl	2 Yıl	En az 2 Yıl	2 Yıl	2 Yıl
Doktora	4 Yıl	4 Yıl	En az 3 Yıl	4 Yıl	4 Yıl

Tablo 2'de ise çalışmamızda yer verdiğimiz Orta Doğu ülkelerinin nüfus bilgilerine yer verilmiştir. Toplam nüfustan sonra dünya genelinde eğitim çağında kabul edilen 25 yaş altı nüfusun, toplam nüfusa oranı da tabloda görülmektedir.

Tablo 2. Seçilmiş Orta Doğu Ülkelerinin Nüfus Bilgileri

Ülkeler	Nüfus	25 Yaşındaki Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı
Mısır	108.513.978	%51
İran	86.830.675	%37
Suudi Arabistan	35.354.380	%40
İsrail	8.914.885	%42
Katar	2.508.182	%34

Kaynak: (CIA, 2023), (Countrymeters, 2023).

Tablo 2’de yer alan bilgilere baktığımızda nüfus içerisinde yer alan 25 yaş altı nüfusun oldukça yüksek bir yüzdeye sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç birçok yorumu beraberinde getirebilir. Bu ülkelerde yüzü batıya dönük olan İsrail haricindeki diğer ülkelerin doğum oranlarının yüksek olduğu ve eğitilebilecek nüfusun da bundan etkilendiği söylenebilir. Bir nüfus içerisinde 25 yaş altı nüfusun yüksek olması, eğitilebilir nüfusun da yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

İsrail eğitim sistemi, anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise olmak üzere dört aşamalıdır ve zorunlu eğitim 12. sınıfa kadar sürer. İsrail toplumu eğitimi önemli bir değer olarak görür ve Yahudi kültüründe de eğitim temel bir değerdir. İsraili Yahudi aileler çocuklarına mümkün olan en iyi eğitimi sağlamak için kendi kaynaklarını kullanmaya hazırdırlar. Yahudi ebeveynler genç yaşta eğitimin değerini çocuklarına aşılama özen gösterirler (Embassy of Israel, 2004).

İsrail’de dört tip okul bulunur; modern devlet okulları, din eğitimi veren devlet okulları, din eğitimi veren özel okullar ve Arap okulları (Leibler, 2009). 1978’de yapılan bir düzenlemeyle zorunlu eğitim onuncu sınıfa kadar yükseltilmiştir. İsrail’de haftada kaç saat ders olduğu, öğrencilerin yaşına ve eğitim seviyelerine bağlı olarak değişebilir. İlkokul öğrencileri genellikle haftada 25-35 saat arası ders alırlar. Ortaokul ve lise öğrencileri için ise, haftada 35-45 saat arası ders olabilir. Üniversitelerde ise, haftalık ders saatleri programdan programa değişebilir. Ancak bu sayılar, farklı okullar ve eğitim programları arasında değişiklik gösterebilir, bu nedenle daha kesin bir cevap almak için İsrail’deki belirli bir okulu veya eğitim programını araştırmak gerekebilir (Israel Ministry of Education, 2023).

Mısır, dünyanın en eski medeniyetlerinden biridir. Bu nedenle Mısır ülkesinin eğitim geçmişini çok eskilere dayanmaktadır. M.Ö. 3000’de başlayan Firavunlar döneminde eğitim ve öğretimin oldukça ileri olduğu bilinmektedir (Ferguson, 2002).

Mısır’ın günümüzde eğitimi kontrol eden ve merkezinde bulunan El-Ezher Üniversitesi, Kahire’de 972 yılında kurulmuştur. İslam’ın teşriyle beraber yedinci yüzyılın ikinci yarısından başlayıp günümüzde de ağırlıklı olarak etkisini sürdüren İslâmî eğitim burada verilmektedir. Dini eğitim veren bu okullar bu dönemin tek eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlarda verilmiş olan dini eğitim günümüzde de devam etmektedir. 19.yy’dan sonra Osmanlı’da da başlayan çeşitli yenilik hareketleriyle beraber Mısır’da da modern okulların kurulduğunu görmekteyiz (Abou Helwa, 1984).

Britanya işgalinden sonra İngilizler eğitim sistemini sınırlı sayıda Mısırlıyı orta ya da düşük seviyedeki devlet kademelerine hazırlamak için kurgulamışlardır (Abd al-Ghane, 2000). Üniversite eğitimi ise neredeyse hiç sağlamamışlardır. Mısır’da elit bir kesimin oluşumunu engellemişlerdir. 1922’de İngiliz sömürgeliğinden kurtulan Mısırlılar, eğitim ve öğretimi yeniden düzenlemişler ve ilköğretimi zorunlu kılmışlardır (Szyliowicz, 1969). İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Mısır’da beş farklı türde okul eğitim vermekteydi; geleneksel okullar (dini okullar), modern okullar, kuttablar ve

ilköğretim arasında köprü okullar, ücretsiz zorunlu okullar (modern olmayan ilkokullar), yabancı okullar (Al-Hadi ve Harby, 1958)

Günümüzde Mısır'da eğitim 6+3+3 sistemine göre bina edilmiştir. Zorunlu eğitim 9 yıla çıkarılmıştır. Okula çocuklar 6 yaşında başlarlar. 6 yıl ilkokul, 3 yıl ortaokul ve 3 yıl da lise eğitimi alırlar. Ancak lise eğitimi öğrencilerin gittikleri lise çeşidine göre değişir. Genel liseler var olmakla birlikte mesleki ve teknik liseler de bulunmakta, bunlardan bazılarının eğitim süresi 5 yıl olabilmektedir (Balcı, 2007).

Suudi Arabistan, şeriatla yönetilen bu İslam ülkesinde hayatın her alanında olduğu gibi eğitimde de din en önemli unsurdur. Eğitim amaçlarına bakıldığında, temel inanç mekanizmaları eğitim sisteminin merkezinde konumlanan İslam diniyle tam bir uyum içinde olduğu söylenebilir (Gündoğdu, 2013, s. 135). Suudi Arabistan şeriat hukuku ile yönetilen bir ülke olduğu için modern yanlısı bir tutum sergilememekte ve batıcılığı reddetmektedir (Karakuş, 2020, s. 119). Bu konudaki belki de en önemli adım, eğitimin kurumsallaşması olarak değerlendirebileceğimiz Maarif Nezaret'i'nin 1926 yılında kurulmasıdır. Suudi Arabistan örneğinde, maarif büronun kurulması modernleşmenin mihenk taşı olarak kabul edilebilir.

Ülkedeki cinsiyet eşitsizliği, eğitim alanına da yansyarak günümüze kadar devam etmektedir (Bardakçı ve Oğlak, 2022, s. 71). 1960'lı yıllara kadar Suudi Arabistan'da kız çocuklarının eğitiminden bahsetmek mümkün değildi. Ülkede kız okullarının açılması, özellikle ülkedeki radikal grupların muhalefeti nedeniyle 1960'lara kadar ertelendi (Demir, 2023). Çünkü bu ülkedeki inançlı insanların ana fikirlerinden biri, kız çocuklarının yetiştirilmesinin uygun olmadığıydı. Bugün Suudi Arabistan'da kız ve erkek okulları hâlâ ayrıdır. Ancak programlar arasında fark yoktur. Suudi Arabistan'da eğitim zorunlu değildir, ancak Suudilerin inancına göre İslam sürekli olarak eğitimin zorunlu olduğunu vurgular ve insanları çalışmaya teşvik eder.

Suudi Arabistan'da eğitimin amacı, "İslam'ı kapsamlı ve doğru bir şekilde anlamak, İslami inançları yerleştirmek ve yaymak, öğrencileri yüce idealler, İslami öğretiler ve değerlerle donatmak, çeşitli bilgi ve beceriler kazanmak, yapıcı davranış eğilimleri geliştirmek ve toplumsal bütünlüğü geliştirmektir". Suudi Arabistan'daki tüm eğitim ve öğretim faaliyetleri bu amaç doğrultusunda yürütülmektedir. Bunu gerçekleştirmek için çeşitli hedefler belirlenmiştir. Eğitim politikası belgesi 33 eğitim hedefini ele almaktadır. Bu hedeflerin ilki şeriata bağlılık ruhu geliştirmek, şeriata aykırı çeşitli ilke ve sistemlerden uzak durmak, çeşitli iş ve tasarrufları şeriata göre düzenlemektir (Gündoğdu, 2013).

Suudi Arabistan'da eğitim 6+3+3 sistemine göre oluşturulmuştur. Bunun haricinde bir de 2 yıl süren anasınıfı eğitimi vardır. 6 yıllık ilkokul döneminde çocuklara sınavla değerlendirme yerine sürekli değerlendirme yöntemiyle değerlendirme yapılmaktadır. Öğrenci notları 1 ile 4 arasında değerlendirilmektedir. İlkokulda sınıfta kalma mevcuttur (Gündoğdu, 2013).

Katar'da yaşayan 2.508.182 (2022 tahmini) kişiden %88,4 Katarlı olmayan, %11,6 Katarlı'dır. Bu da eğitim alması gereken öğrenci sayısını çok az hale getirmektedir. 25 yaş altındaki nüfusu 601.939 kişidir (CIA, 2023). Katar bu avantajı ile son yıllarda eğitime büyük yatırımlar yapmaya başlamıştır. Katar'da anaokulundan üniversiteye kadar eğitim tamamen ücretsizdir. Katar'da ayrıca, Orta Doğu'da türünün en büyüğü olması beklenen, yapım aşamasında olan bir eğitim şehri vardır. Katar'ın eğitim sistemi, Katar Millî Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Kurulu adı verilen bir komite tarafından yönetilmektedir. Bu sistemde öğrenciler 6 yıllık temel eğitimden sonra 3 yıl ortaokul diyebileceğimiz hazırlık eğitimi ve ardından lise benzeri ek eğitim almaktadırlar. Katarlı

öğrenciler, bu 12 yıllık eğitimi tamamladıktan sonra eğitimlerine devam etmek veya işgücü piyasasına katılmak için üniversitelere girebilirler (Tabip, 2023).

Seçilmiş Ülkelerin Eğitim Programlarında Demokrasi

Demokratik bir toplumun en önemli koşulu demokratik eğitimidir. Demokrasi eğitimi sadece sınıfta öğrencilere mesaj vermekle değil, demokrasiyi bir kültür olarak yaşamak ve yaşatmakla olur. Demokratik eğitim, kişilerdeki herhangi bir farklılığı ön planda tutan değil, kişisel anlamı temel alan bir eğitim olmalıdır (Gökçe, 2005).

Günümüzde her devlette yönetim biçimleri ve çocukları yetiştirme biçimleri birbiri ardına ilerlemektedir. Örneğin, din ile yönetilen bir devlette eğitimde dini esaslar hâkimken, laik bir devlette eğitimde özgürlük esastır. Bundan dolayı dünya tarihinde farklı kıtalarda farklı ülkeler var olmaya başladıkça ve insanoğlu milyonlarca insana ulaştıkça eğitim birliği söz konusu olmamıştır. Elbette eğitim sadece yönetilme biçimini değil, bir toplumun kültür ve inançlarını da etkilemektedir (Çekin, 2013). Ancak bunlar zaten birbirine bağlı dışlılardır ve hepsi bir şekilde birbirini etkilemektedir. Demokratik eğitim ise daha liberal anlaşılan ve halk egemenliği ile yönetilen toplumlarda ayrıntılı bir şekilde yürütülürken, dini veya tek adam yönetimlerinin olduğu toplumlarda demokratik eğitim ya yoktur ya da sınırlı bir biçimde vardır. Çünkü demokrasinin olmadığı ya da kısıtlandığı ülkelerde hükümdarların ya da gücü elinde bulunduran herhangi bir erkin demokrasiyi topluma getirmeye çalışmasının bir anlamı yoktur. Örneğin Suudi Arabistan demokratik bir gündemi bulunmamakta ve dini bir söylemle monarşiyi meşrulaştırmaktadır (Duran ve Yılmaz, 2011).

Türkiye başta olmak üzere dünyadaki eğitim programları incelendiğinde demokrasiye ait değerlerin Sosyal Bilgiler dersi programında yer verildiği görülür. Bu dersin adı ülkeden ülkeye, dilden dile göre farklılık gösterse de içerik bakımından benzerdirler.

Bu bölümde seçilmiş olan ülkelerin eğitim programlarındaki Sosyal Bilgiler dersinin hedefleri de incelenecek ve yorumlanacaktır.

İran

İran'daki dikta rejiminden kurtulmak isteyenler bir ayaklanma sonucu 1979 İslam Devrimi ile İran İslam Cumhuriyeti adını verdikleri bir devlet kurdular. İran İslam Devrimi, aslı incelendiğinde çeşitli demokratik taleplerle gerçekleştirilen bir devrimdir (Onat, 2013). Bu bağlamda diktatörlükten özgürlük, adalet ve bağımsızlık arzusuyla başlayan İslam devrimi, iktidardaki ulema tarafından sahiplenilmiş ve özellikle dini liderler ekseninde yeniden yorumlanmasında kendine has bir yönetim anlayışı ile ortaya çıkmıştır (Gündoğan, 2011). Bu anlayışın demokratik değerleri içerdiği pek söylenemez. Dini eksene dayalı bir liderlik tarzı toplumun tüm kesimlerine yayılmış ve eğitim de bundan payını almıştır. İran'da verilen eğitimin çoğu dinidir ve İran eğitim programı bazı demokratik nitelikler taşımasına rağmen, eğitim sisteminin tamamında anti-demokratik uygulamalar gözlemlenmektedir (Esed, 2001).

İran'da toplumsal meselelerin işlendiği Sosyal Bilgiler dersi genel hedeflerinde şu maddelere yer verilmiştir (Edhem, 2013);

Tanıma ve bilgi alanında;

Bu alanda toplamda 10 madde vardır. Bu maddelerden demokrasi ile ilgili 3 tanesine yer verilmiştir

5.madde: Farklı çevrelerde (aile, okul, mahalle, şehir-köy, ülke, dünya) bireysel ve toplumsal hak ve sorumluluklarını tanır (sosyal düzen).

6.madde: Bireysel ve toplumsal ihtiyaçların giderilmesi konusunda rolü olan bazı kurum, kuruluşların (aile ve okuldaki toplumu idare eden hükümete kadar) yapı ve işlevlerini tanır, bu oluşumlarla iletişim kurmayı öğrenir (sosyal düzen).

8.madde: Kimlik öğeleri ve bileşenlerini anlar (kültür ve kimlik).

Ahlak ve iman alanında;

Bu alanda toplamda 4 madde vardır. Bu maddelerden demokrasi ile ilgili 3 tanesine yer verilmiştir.

2.madde: Ahlaki kurallara, farklı seviyelerde (aile, okul, mahalle, ülke ve dünya yaşantısında) bireysel, sosyal ve vatandaşlık görevlerini yerine getirir ve sorumluluğunu bilir (sorumluluk alma).

3.madde: Farklı seviyelerde iş birliğine ilgi duyar, aile üyeleri, okul velileri ve topluma hizmet eden kimselere karşı ortak ilgi duyar ve saygı gösterir (iyi niyet ile karşılıklı yardımlaşma).

4.madde: Bireysel ve toplumsal yaşamda hukukun ve adaletin yerleşmesine ilgi duyar, farklı seviyelerde haksızlığa karşı durur, suçsuz, kimsesiz ve ihtiyaç sahiplerini korur (adalet).

Çevresel ve toplumsal araştırmalar alanında;

Bu alanda toplamda 6 madde vardır. Bu maddelerden demokrasi ile ilgili 3 tanesine yer verilmiştir.

2.madde: Bilgiyi yeni model ve pozisyonlara uygulayabilme, yeni bir ürün ya da yeni bir şekil ortaya koyabilme, beklenmeyen olaylara çözüm sunma, çevresel ve toplumsal konularda öneri de bulunabilme (yaratıcılık).

3.madde: Farklı çevre ve toplumlarda (ev, okul, mahalle vb) ortak çalışma ve katılım yeteneği kazanma (ortaklık).

6.madde: Çevresel ve sosyal konularda fikir yürütme temeli üzerinde kişinin kendi tarafından algı, eleştiri, inceleme ve görüş bildirme konularında beceri kazanması, gelecekle alakalı tahminde bulunabilmesi (bireysel tepki ve görüş bildirme).

İran eğitiminde demokrasi eğitimi için önemli bir yer teşkil eden Sosyal Bilgiler dersinin hedefleri incelendiğinde İran eğitiminde bazı demokratik kazanımların var olduğu görülmektedir. Ancak İran'da siyasi ve sosyal hayattaki dini kısıtlamalar, kendini eğitimde de göstermiş, demokratik olmayan birçok işleyiş mekanizması da eğitimde kendine yer edinmiştir. Demokratik bir eğitim için belirlenen hedefler ve kazanımlar önemlidir. Ancak bunların uygulamaya geçirilmesi ve demokratik bir eğitim ortamı oluşturabilmek daha önemlidir.

İsrail

İsrail Eğitim Bakanlığı'nın amacı toplumda hoşgörüyü yaymak, demokratik değerleri ve yasaları, Yahudilik geleneklerini, Yahudi-Arap ilişkilerini vb. güçlendirmektir. Bu ilkeler ışığında, öğretmen ve öğrencileri farklı alanlarda çeşitli etkinlikler gerçekleştirmeye teşvik eder. Bu programlarla ilgili olarak bakanlığın ilişkisinin ve yardımının 3 seviyesi vardır (Embassy of Israel, 2004).

İlk seviyede, iki alan önerilir;

- ✓ Yahudilik ve Siyonizm
- ✓ Demokrasi ve Vatandaşlık bilgisi

İkinci seviyede;

- ✓ Demokratik deneyimler
- ✓ Bütünleştirilmiş Yahudilik çalışmaları

Olarak belirlenen alanlardan biri önerilir. Okullar da bunlardan birini seçip etkinliklerini bu alanda yaparlar.

- ✓ Üçüncü seviyede ise aşağıdaki alanlardan bir veya daha fazlasını seçerler.
- ✓ Birleştirilmiş Yahudilik (Jewish) çalışmaları (Sheli)
- ✓ Okulda demokratik deneyim
- ✓ Okul temelli Beit Midrash
- ✓ Grup Program (Eshkolot)
- ✓ Ebeveynler, öğretmenler ve öğrencilerle zenginleştirilmiş çalışmalar
- ✓ Yahudi ve Arap çocuklar için ortak çalışma programları

Genel olarak eğitim, daha iyi bir geleceği, daha güvenli ve daha adil bir toplumu ve büyüyen ve müreffeh bir ekonomiyi geliştirmenin anahtarlarından biri olarak görülmektedir. Ancak, eğitim sistemi her zaman bu amaç ve hedefleri karşılamamaktadır. Yerli ailelerden eğitilmiş ebeveynlerin çocukları genellikle daha iyi eğitime erişimden yararlanır. Ayrıca, nüfusun farklı kesimleri arasında eğitim kalitesinde farklılıklar vardır ve araştırmalar İsrail'de bu farklılıkların büyük olduğunu göstermektedir. İsrail Sosyal Politika Araştırma Enstitüsü'ne göre, bu fenomenler bir sistem arızasına işaret etmektedir. Eğitim başarılarında öğrenciler arasındaki eşitsizlik, ebeveynlerin eğitime ve ailelerin ekonomik durumuna da yansıdığı için sosyo-ekonomik geçmişlerindeki farklılıklarla ilgilidir (Feniger ve Shavit, 2019).

Eğitim eşitsizliğinin varlığı, ülkede eğitime erişimin demokratikleşmeden yoksun olduğu anlamına gelir. Eğitimde eşitlikten söz edilmiyorsa,

demokratik bir eğitim programından bahsetmenin de bir anlamı yoktur. Ne yazık ki İsrail bu konuda diğer Ortadoğu ülkeleriyle benzer özelliklere sahiptir.

Eşitsizliğin Nedenleri

OECD'nin 2018'de yayınladığı eğitimde fırsat eşitliği belgesine göre, İsrail'de avantajlı olmayan ailelerden gelen öğrenciler ile zengin ailelerden gelen öğrenciler arasında yeterli uyum yoktur. Sosyoekonomik açıdan avantajlı olmayan ailelerden gelen öğrencilerin %51'i ortalamanın altında kalan okullarda okumak için yönlendirilmektedir (The Maker, 2023). Örnek verecek olursak, ülkede bulunan Arap öğrencilerin başarıları oldukça düşüktür. Bunu sebebi ise İsrail Devleti'nin çoğunlukla Yahudi çocuklarının eğitime daha fazla önem vermesi söylenebilir (Vitz, 2018). İsrail Devleti'nin, İbranice eğitiminde avantajlı olmayan bir geçmişten gelen öğrenci başına yaptığı ortalama yatırım, Arap eğitiminde öğrenci başına yapılan yatırımdan binlerce şekel daha yüksektir. Yine Arap eğitiminde öğretmenlere ve yöneticilere sunulan altyapı ve araçlar da özellikle avantajlı olmayan geçmişe sahip öğrenciler için her şeyi zorlaştırmaktadır (Seif, 2021). Yine İsrail'de, İkamet yeri, suç ve şiddete maruz kalma, rol modellerin varlığı veya yokluğu ve kamu hizmetlerinin kalitesini etkilemektedir. Ayrıca yaşanan yer, okullar arası eşitsizliği ve öğrenci performansını etkilemektedir. Zayıf alanlarda öğretmen kalitesi daha düşüktür; Özel ders için aile kaynaklarının eksikliği ve sınav düzeltmeleri için daha az psikolojik teşhis vardır (Frank, 2017).

İsrail'de dini kurumlar da eğitimi kutuplaştıran ve farklılaştıran büyük bir etkiye sahiptir. Ortodoks eğitim kurumlarının büyük çoğunluğu özel mülkiyete aittir (ücretlidir) ve öğretmen istihdam etmektedir. Farklı ultra-Ortodoks mezhepler için ayrı eğitim kurumları olduğu gibi her cinsiyet için ayrı okullar da bulunmaktadır. Ultra-Ortodoks eğitim kurumlarının bütçesi, mülkün

türüne ve altyapıya göre değişir. Devlet din eğitimi, Millî Eğitim Bakanlığı'nın tam denetimi altında, Bakanlığın prosedür ve talimatlarına tabi olmakla birlikte, tüm eğitim ideolojik konularında azami bağımsızlık tanımaktadır (İsrail Mali İşler Dairesi, 2023). Ayrıca Ebeveyn eğitimi ile beklentileri arasında güçlü bir bağlantı bulunmaktadır. Bunun nedeni, gelir düzeyi ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki olabilmektedir ve daha eğitilmiş anne babaların çocukları, daha yüksek eğitim düzeyi olmayan anne babaların çocuklarına göre daha fazla ev ödevi yardımı alabilirler. Mitzvah testleriyle ölçülen öğrenci performansı, ebeveyn eğitimi, yüksek eğitim beklentileri, okuma alışkanlıkları ve özel dersle doğrudan ilişkilidir (Aşkenaz, 2020).

Mısır

Mısır'ın eğitimdeki gelişim süreci Türkiye'dekiyle benzer özellikler taşımaktadır. 1952'de yaşanan devrim sonrasında Mısır eğitiminin hedeflerinde çeşitli değişiklikler ve demokratik kazanımlar görülmüştür (Osmanoğlu, 2012).

1952 ihtilali neticesinde millî hedefler aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

- ✓ Demokrasinin hem bir hayat tarzı hem de bir yönetim biçimi olarak benimsenmesi.
- ✓ 2.Bütün mısırlıların yaşam standartlarının iyileştirilmesi ile ekonomik ve sosyal eşitliğin sağlanması.
- ✓ Milli birlik ve beraberliğin kuvvetlendirilmesi ve Arap milliyetçiliğinin farkına varılması.
- ✓ Dünya siyasetinde olumlu tarafsızlığın ve barışın sürdürülmesi.
- ✓ Bu hedeflerin eğitim hedeflerine yansımaları ise şöyle olmuştur:
- ✓ Eğitim demokratikleştirilmelidir.
- ✓ Eğitim, ekonomik tasarrufu sağlamalıdır.
- ✓ Eğitim Arap milliyetçiliğini desteklemelidir.
- ✓ Eğitim dünyayı fark etmeyi ve ona ayak uydurabilmeyi sağlamalıdır.
- ✓ Eğitimde insanı merkeze alan bir yapılanmaya gidilmelidir.

Sosyal bilgiler dersi Arapça ile dil programlı resmî ve özel okullarda 4.-6. Sınıflarda haftada 2 saat verilmektedir. Bu sınıflar için uygulanan programın 19 tane hedefi bulunmaktadır. Bu hedeflerden demokrasi ile ilgili olan 6 maddeye aşağıda yer verilmiştir (Osmanoğlu, 2012):

6.madde: Öğrencinin kendi hak ve görevlerini kavraması.

9.madde: Öğrencinin toplumun ilerlemesinde bireyin rolünü önemsemesi.

12.madde: Öğrencinin insan ve çevre arasında karşılıklı etkileşimi kavraması.

18.madde: Öğrencinin Mısır'da ve Mısır kurumlarında yönetim sistemini kavraması.

19.madde: Öğrencinin bazı demokratik uygulamaları gerçekleştirmesi.

Mısır'daki Sosyal Bilgiler Eğitim Programının amaçlarının maddeler incelendiğinde "Öğrencinin kendi hak ve görevlerini kavraması" maddesiyle öğrenci haklarının varlığının kabul edilmesi ve aktarılması, "Öğrencinin bazı demokratik uygulamaları gerçekleştirmesi" maddesiyle demokratik faaliyetlerin öğrenciler tarafından uygulanarak hayat geçirilmesi Mısır'da demokratik bir eğitimin söz konusu olduğunu ifade edebilir. Ancak "Öğrencinin Allah'ın büyüklüğünü ve gücünü çevresine bakarak anlaması" maddesinin Sosyal Bilgiler Programında bulunması eğitimin programının dini bir özellik içerdiği de yadsınmaz.

Suudi Arabistan

Mutlak monarşi ile yönetilen bir krallık olan Suudi Arabistan Krallığı, diğer devletler gibi siyasi düşüncesinin ve yönetim biçiminin eğitimi derinden etkilediği ülkelerden biridir. İslam dininin doğduğu, geliştiği ve dünyaya yayıldığı bu ülke, tarih boyunca demokratik değilse de Dört Halife

dönemindeki gibi demokratik uygulamalara tanık olmuşlardır (Aydın, 2018, s. 73). Ancak bu süreçten sonra Emevi krallığının kurulmasıyla birlikte yüzlerce yıl süren monarşik yönetim günümüze kadar devam etmektedir. Suudi Arabistan'ın siyasi hayatında olduğu gibi sosyal, ekonomik ve eğitim hayatında da demokratik özellikler kısmen ya da hiç görülmemektedir.

Suudi Arabistan Krallığı Millî Eğitim Bakanlığı'nın resmî sitesinden eğitimin genel amaçlarıyla alakalı belirlenen ilkeler şu şekildedir (Saudi Arabia Ministry of Education, 2021);

- ✓ 1-Çocukları geleceğe hazırlamak ve ailenin sürece katılımını artırmak.
- ✓ 2-Entegre bir eğitim yolculuğu hazırlamak
- ✓ 3-Eğitime eşit erişimin iyileştirilmesi
- ✓ 4-Temel eğitim çıktılarının iyileştirilmesi
- ✓ 5-Eğitim kurumlarının sıralamalarını iyileştirme
- ✓ 6-Öncelikli alanlarda seçkinler için niteliksel bilgi sağlama
- ✓ 7-Eğitim çıktıları ile işgücü piyasasının ihtiyaçları arasında uyumun sağlanması

Belirlenen bu amaçların üçüncü maddesinde “eğitime eşit erişimin iyileştirilmesi” ifadesinin kullanılması amaçlarda demokratik uygulamalara kanıt olarak gösterebilmekle beraber, altıncı maddesinde belirtilen “öncelikli alanlarda seçkinler için niteliksel bilgi sağlama” amacı üçüncü maddede bulunan amaçla çelişmekte ve ülkede bir seçkinler zümresini varlığının demokratik özelliklerle bağdaşmadığı söylenebilir.

Suudi Arabistan Sosyal Bilgiler Ders Programının genel hedefleri içerisinde, vatandaşlık, hukuk ve siyaset bölümünde yer alan bazı maddeler şunlardır (Vizara el-Terbiye ve el Ta'lim, 2014);

- ✓ 1-İslam ümmeti ile medeniyetinin tarihi ilişkisini kurar, onların dayanaklarına güvenir, bunlarla kendini güçlü kılar, farklı ırklardan olan İslam ümmetinin birliğine inanır, onun saygın geçmişinin tekrar geri geleceğine inanır.
- ✓ 2-Hak ve görevlerini anlar ve öğrenir.
- ✓ 3-Ülkesi olan Suudi Arabistan ile ve ona mensup olmakla iftihar eder. Onun güvenliği, istikrarı ve müdafaası için çalışır.
- ✓ 4-Toplum, çevre ve gelecekle uyum sağlayabilmesine imkân verecek ve yardımcı olacak sosyal araştırmalar, bunların kavramlarına dair gerçeklerle kendini donatır.
- ✓ 5-İslam'ın adabına, öğretilerine ve değerlerine inanarak bunları davranış ve ilişkilerinde uygular.
- ✓ 6-İslam şeriatının ışığında olmak üzere meşveret ve diyalog prensiplerine olan inancını Arap, İslam ve dünya toplumlarını öğrenir, ülkeler arası ilişkiler ve milletlerin birbirleriyle yardımlaşmaları hakkında bilgi sahibi olur.

Genel hedefler dikkate alınır, Suudi eğitiminin öğrencilere demokratik nitelikler aşlamak gibi bir amacı yoktur. Aslında Suudi Arabistan'ın yönetim tarzını göz önünde bulundurursak eğitimde demokratik bir siyasi anlayışın olmaması, sosyal alanda her monarşide olduğu gibi bir üst sınıfın olması, kişi hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması ve ülkede eşitlik ve bireysel hak ve özgürlükler konularında genel eğitime önem verilmemesi normal karşılanabilir.

Katar

Katar Devleti, kalkınmanın temel itici gücünün insani gelişme olduğunu söylemekte ve bu konuya büyük önem vermektedir. Katar'ın en temel eğitim politikaları, Müslüman ulusun mirasını ve muhafazakâr karakterini korumak, müfredat ve eğitim sistemlerini iyileştirmek ve bu köklü ilkelere dayalı kapsamlı eğitim politikaları formüle etmektir (Qatar Ministry of Foreign Affairs, 2023).

Katar eğitim sisteminin hemen her kademesinde Sosyal Bilgiler adı verilen bir sosyal bilimler müfredatı uygulanmaktadır (Qatar Ministry of Education, 2023). Bu program aynı zamanda İslami davranış öğretimini de içerir ve çocuğu sosyal alanda başarılı olacak şekilde geliştirmeyi amaçlar. Ne Katar Eğitim Bakanlığı ne de diğer resmi kaynaklar demokrasi ile ilgili herhangi bir öğretim sonucu bulunamamıştır. Medeni haklar bir anayasa tarafından güvence altına alınmış olsa da bazı özgürlükler dini gerekçelerle kısıtlanmakta ve toplumdaki cinsiyet eşitsizliği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda Katar mutlak bir monarşi ile yönetilen bir krallıktır ve demokrasi ve demokratik eğitim söz konusu değildir.

Tartışma ve Sonuç

Tarih boyunca milletler farklı yönetim mekanizmaları tarafından yönetilmiştir. Bu mekanizmalara liderlik tarzları, sistemleri veya biçimleri denir (Kışlalı, 2006). Demokrasi ise, insan hak ve özgürlüklerinin ön planda tutulduğu, insanların dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin eşit muamele gördüğü, geçmişi çok eskilere dayanmakla birlikte günümüzde de varlığını sürdüren çağdaş bir yönetim biçimidir (Çeçen, 2020). Elbette dünyadaki 206 ülkeye bakacak olursak bütün ülkelerin demokrasi ile yönetildiğini söyleyemeyiz (Duverger, 1975).

Çalışmamızda çok defa belirttiğimiz gibi, demokrasi sadece bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda bir kültür ve bir yaşam biçimidir (Hotaman, 2010). Demokrasi sokakta, ailede, işyerinde ve tüm sosyal gruplarda kullanılabilir bir güçtür. Bu nedenle sadece tam demokratik ülkelerin demokratik eğitim sağlayabileceği söylenemez. Nasıl yönetilirse yönetilsin her ülke kendi geleceği için bir eğitim programı hazırlar ve çocuklarını en iyi şekilde yetiştirmeye çalışır. Farklı ideolojiler ve kişisel anlayışlar hayatın her alanında etkili olduğu gibi, geçmişte ve günümüzde devletlerin eğitim programlarını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle yönetim anlayışı hem eğitim sistemini hem de verilen demokratik eğitimi doğrudan etkilemektedir (Şimşek, Küçük ve Topkaya, 2012). Örnek vermek gerekirse, başta kadın ve çocuklar olmak üzere insan hakları ihlallerinin normal karşılandığı bir toplumda çocukların bu hakları eğitim yoluyla öğrenmeleri beklenemez. Bir kral tarafından yönetilen bir toplumda, çocuklara oy verme, seçim, sandık gibi demokratik kavramların öğretilmesini beklemek doğru olmaz.

Araştırma sonuçlarımıza göre modern dünyada yaygın bir yönetim ve yaşam biçimi olmasına karşın bu yaygınlık dünyadaki tüm ülkeleri kapsayamamıştır. Günümüzde Ortadoğu'da demokratik olarak yönetilen ülkeler vardır. Ancak bu ülkelerin çoğunluğunda anti demokratik sorunlar bulunmaktadır (Lewis, 2017). Her yönetim biçimi için tartıştığımız beş örnek ülkede de demokratik eğitim sorunları vardır. Bazı ülkeler için demokratik eğitimden söz bile edilemezken, bazı ülkeler için ise demokratik eğitimde büyük eksiklikler göze çarpmaktadır (Çetin, 2018). Bu ülkeler hakkında araştırma sonuçlarımıza ayrıca bakacak olursak;

İran, cumhuriyet ilan eden ancak dini kurullarla yönetilen bir İslam devletidir. İran'da Şii İslami öğretilerin devlet yönetimine doğrudan etkisi vardır. İran'da farklı görüşlere sahip siyasi partilerin İslami nedenlerle kapatılması ve muhaliflerin bastırılması İran'da batılı bir demokrasi anlayışının olmadığını bize sunmaktadır (Akyol ve Ahmadi, 2020, s. 268). İran eğitiminde var olan bazı demokratik olmayan uygulamalar vardır. İran'da kız ve erkek çocuklar farklı okullarda okutulmakta, kızların alması gereken eğitim göz ardı edilmekte, aynı zamanda kız okullarında okutulan müfredat erkeklerden çok eksik ve farklıdır (Nadim, 1996, s. 153). Toplumda kadın erkek eşitliğinin olmaması, demokratik değerlerin en temel unsurlarından birini olumsuz etkilemektedir (Kaşıkırık, 2021, s. 81). 1979 devriminden sonra İran tam anlamıyla teokratik bir yönetime geçerek, eski monarşik düzeni dinsel oligarşik düzene dönüştürerek beklenen demokratik atmosferi yaratamamıştır (Alp, 2015). Bu

da elbette İran'da eğitim sistemlerinin ideolojilerin etkisinde düzenlenmesine ve demokratik eğitimin olmamasına yol açmaktadır. İran'da verili sosyal unsurlar demokratik değerlerden değil, yalnızca dini değerlerden oluşur. Sonuç olarak İran üzerinde çalışan araştırmacıların çalışmalarına binaen, İran teokratik bir cumhuriyet olarak demokratik hayatın oldukça kısıtlandığı bir ülkedir. Eğitimde çeşitli eşitsizlikler mevcuttur. İran'ın eğitim programlarının hedeflerine baktığımızda da bazı demokratik kazanım ifadeleri bulunsa da demokratik eğitim ve demokrasi eğitimi konusunda büyük eksiklikler ve tersi uygulamalar mevcuttur.

İsrail, halk tarafından seçilmiş bir meclis ve hükümete sahiptir. İsrail aynı zamanda Yahudilik üzerine inşa edilmiş demokratik bir ulus devlettir. Ancak İsrail bir ulus devlet olmasına rağmen başta Araplar olmak üzere çeşitli azınlıkların da yaşadığı bir devlettir (Arslan, 2005). 1948'de Yahudi Ulusal Konseyi tarafından ilan edilen İsrail Devleti, Yahudi dinine büyük saygı gösterilerek yönetilen bir devlettir. Dışarıdan, İsrail laik bir ülke görünümü vermektedir ancak çoğunluk dini olan Yahudilik, karar alma mekanizmasında rol oynamaktadır. İsrail, İran gibi radikal teokratik bir yönetime sahip değildir ancak oldukça muhafazakâr bir yönetim anlayışına sahiptir. Bu anlayış elbette eğitimde de tesirini göstermiştir. Araştırmanın ilgili bölümlerinde İsrail eğitimini inceledik. Özellikle İsrail Devleti'nin eğitim hedeflerinde, demokratik eğitimle ilgili demokratik hedefler ve kazanımlar bulunmaktadır. Bununla birlikte, İsrail'deki okullar çok çeşitli yapılara sahiptir ve çekirdek müfredat izlense bile dini ve kültürel programları uygulamaya isteklidir (Arslan, 2005). Geleneksel Yahudi ve Arap okullarında din öğretimine resmi olarak izin verilmektedir ve burada uygulanan öğretimin demokratik bir anlayışı da şüphelidir. Ancak İsrail'in modern, laik tarzdaki okullarında Batılı bir demokratik eğitim anlayışı vardır. İsrail'in yönetim anlayışında temel bir mekanizma olarak demokrasiyi işletmeye çalışsa da, laik okullarda demokratik hedefler ve demokratik eğitim tesis edilmiş olsa da, tüm Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi İsrail'de de bu konuda birçok sorun ve ülke içinde ve dışında radikalleşmiş dini gruplar bulunmaktadır (Güngörmüş Kona, 2011). Çünkü Yahudilik özünde bir ırk olmakla birlikte Musevilik diniyle bütünleşmiş bir ırktır. Yahudilerin kurduğu ulus-devlet mekanizmasında tam anlamıyla laik bir sistemi doğal kabul etmek mümkün değildir (Batuk ve Mert, 2017, s. 95). Sonuç olarak İsrail'de bir demokratik eğitim programı mevcuttur ancak bu programın ülkenin tamamında ve bütün okullarda uygulanması şüphelidir. Ayrıca İsrail'de uygulanan demokraside tam demokratik batılı bir anlayış görmek anti laik uygulamalardan ötürü kısmen mümkün değildir.

Mısır Cumhuriyeti görünüşte demokratiktir, ancak yıllarca otokratik bir cumhurbaşkanı ve demokratik olmayan seçimlerle yönetilmiştir. Arap Baharı olarak bilinen protestolar Mısır'ı da etkilemiş, neredeyse 28 yıldır Cumhurbaşkanı olan Hüsnü Mübarek istifa etmiş ve Mısır'da ilk kez demokratik seçimler yapılmıştır (Doster, 2013, s. 57). Bu seçimler sonucunda Muhammed Mursi, Mısır'ın halk tarafından seçilen ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Muhammed Mursi, Mısırlı Müslüman muhafazakârlar tarafından sevilen Müslüman kimliği öne çıkan ve sevilen bir şahsiyettir. İktidara geldikten sonraki günlerde de bu kimliğini ön planda tutan Mursi, bir yıl boyunca otokratlaşmıştır ve laiklik karşıtı uygulamalarıyla hem kamuoyundan hem de ordudan tepki görmüştür. Tepkilerden çekinmeyen ve daha sert tepkilerle karşılık veren Mursi, yine demokratik olmayan bir uygulama olan askeri darbe ile görevinden alınmıştır (Karadağ, 2017). Mısır'ın şu anki Cumhurbaşkanı, Mursi'yi askeri darbeye deviren ordunun komutanı Abdulfettah El Sisi'dir. Askeri darbeden sonra göreve gelen Sisi ile birlikte Mısır'da yine de pek bir değişim yaşanmamıştır. Yirmi sekiz yıllık bir dikta rejiminin ardından demokratik seçimler sonucunda seçilen Cumhurbaşkanı Mursi ve onun da otoriterleşmeye başlamasıyla yaşanan askeri bir darbe ve tekrar asıl görevi askerlik olan birinin iktidara gelerek kendi otokrasisini kurması bu durumun kısaca özetidir. Mısır'ın İngiltere'den

bağımsızlığını kazanmasından sonra demokrasi elit kesimler tarafından arzulanmasına rağmen tesis edilememiştir ve geniş kesimlere benimsetilememiştir. Bu durumun temel nedeni demokratik eğitimin olmaması ve eğitimin kalitesinin düşük olmasıdır (Egyptian Streets, 2023).

Bugün Mısır'ın eğitim programı ve hedeflerine bakacak olursak, demokratik bireylerin eğitimine yönelik pek çok demokratik unsuru görmekteyiz (Abd al-Ghane, 2000). Türkiye'de de olduğu gibi bu kazanım Sosyal Bilgiler dersi adı altında öğrencilere aktarılmaktadır. Bu, Mısır'da demokratik bir eğitim sağlanmaya çalışıldıklarının açık bir işaretidir. Hedeflerde istenilen davranışsal gelişmeler okullarda büyük bir ciddiyetle ele alınır ve çocuklara demokrasi kültürü aşılanırsa Mısır, demokratik bireylerin yetiştirilmesi sonucunda kısa sürede demokratik yönetime ve düzene kavuşacaktır.

Suudi Arabistan, Müslümanların kutsal kitabı Kuran'ı anayasası olarak kabul eden ve mutlak monarşi ile yönetilen bir krallıktır (Sevinç, 2017, s. 169). Bu ülkede, hemen hemen tüm mutlak krallıklarda olduğu gibi, sınıf farklılıkları ve kadınlara bakış açısı nedeniyle cinsiyet eşitsizliği vardır (Çilingir, 2006). Ülkede okutulan bir sosyal bilgiler programı olmasına rağmen sosyal bilgiler müfredatı, hakkında verdiğimiz bilgilerde olduğu gibi ağırlıklı olarak dinî temellidir ve demokratik ilkelerden uzaktır (Vizara el-Terbiye ve al Ta'lim, 2014). Suudi Arabistan Krallığı'nın demokrasi eğitimindeki tek çatışması sadece krallıkla yönetimi değildir. Herhangi bir İslam ülkesinde olduğu gibi, şeriatın ve özellikle Müslüman yaşam tarzından kaynaklanan eşitsizlikler ve demokratik olmayan normlar vardır. Suudi Arabistan'da sadece demokratik eğitimin olmaması değil, doğrudan demokratik bir eğitim sisteminin olmaması da bizim için demokrasi eğitimi konusunda ciddi bir bilgi kaynağıdır.

Katar devleti bugün hala anayasal monarşi ile yönetilmektedir. 3 milyon kişiye ev sahipliği yapan ve bunların sadece yüzde 10'unun Katar vatandaşı olduğu ülke, dünyanın en zengin dört ülkesi arasında yer almaktadır (IMF, 2023). Ancak Katar ne kadar zengin olursa olsun Ortadoğu, Arap ve İslam ülkesi olduğu için sosyal ve eğitim hayatında demokratik özellikler bulmak zordur. Suudi Arabistan kadar katı kurallara sahip ve eşitsizliklerin çok fazla ayrımcılığı tetiklediği bir ülke olmasa da Katar'da ağırlıklı olarak dini dersler görüyoruz. Suudi Arabistan'da olduğu gibi sosyal bilgiler programının adı Sosyal Bilgiler olsa da bu programın vatandaşlık eğitimini içerdiği pek söylenemez. Bu program din kültürünü telkin eder ve esas olarak ahlaki bilgiye dayanır (Qatar Ministry of Education, 2023). Meşrutiyet olsun ya da olmasın, monarşi ile yönetilen ülkelerde demokratik bir yaşam mümkün görünmemekte ve bu yaşamın temellerini atabilecek çocuklara demokratik eğitim ya hiç verilmemekte ya da sınırlı bir eğitimle göz ardı edilmektedir.

Genel olarak Orta Doğu ülkelerine baktığımızda demokrasi ve demokratik bir eğitim ile ilgili sorunların çoğu benzerdir. Demokrasi batı kaynaklı bir sistem, bir kültürdür. Ancak Orta Doğu, coğrafyasında Asya kültürü daha baskındır. Asya kültüründe eşitliğin ve millet egemenliğinin tersine seçkin zümreler, çoğulculuğun tersine lider sözüne itaat ve oldukça katı bir disiplin vardır. Asya kültürüyle yoğurulmuş dinler de bu kültürü destekler niteliktedir. Japonya gibi birkaç örneği görmezden geldiğimizde birçok Asya ülkesinde eşitliğe ters gelen, çoğulculuğun tersine örnekler görmek oldukça yaygındır. Sadece 100 yılda, binlerce yıldır bu kültüre alışmış insanlara hiç alışık olmadıkları çoğulculuk, eşitlik ya da diğer tüm demokratik ifadeleri benimsetmek oldukça zordur. Bu iş ise ancak kapsamlı bir demokratik eğitimle mümkün olabilir. Okullardan yayılacak olan demokratik kültür, evlere sirayet etmeden de demokratik bir toplum ve demokratik bir yönetim inşa etmek mümkün değildir.

Kaynakça

- Abd al-Ghane, A. (2000). *Al-Tarbeyya al-mukarana wa al-alfeyya al-salesa wa al-aydeyolojiyya wa al-tarbeyya wa al-nezam al-alame al-jaded*. Kahire: Dar al-Fekr al-Arabe.
- Abou Helwa, A. (1984). *Macro-Planning of Post Secondary Education: A Strategic Plan for Egypt's Human Resource Development in a Period of Transition*. Kansas: Kansas State University.
- Adelson, R. (1995). *London and the Invention of the Middle East: Money, Power, and War*. New Haven: Yale University Press. adresinden alındı.
- Augustus Richard Norton and Ferhad Kazemi, "Demokrasiz Reform?" Yeni Yönelimler; Orta-doğu Politikaları ve Güvenlik, Çev. Ceylan Tokluoğlu, Büke Yayınları, İstanbul 2000.
- Akengin, H. (2022). Siyasi Coğrafya İnsan ve Mekan Yönetimi. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 7.baskı, s.97.
- Akengin, H., & Gürçay, H. K. (2014). Coğrafya, demokrasi ve yönetim sorunu üzerine bir bölgesel değerlendirme: orta doğu ve kuzey afrika örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 19-40.
- Akyol, E., & Ahmadi, A. (2020). İran'da Siyasi Partiler. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 268-284.
- Al-Hadi, A., & Harby. (1958). Education in Modern Egypt. *International Review of Education*, 423-439.
- Alp, A. (2015). 1979 İran İslam evrimi ve terörizm. *Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Aşkenaz, E. (2020, Şubat 9). *Sadece özel dersler değil: Ebeveynler çocuklarının okuldaki başarılarını bu şekilde etkiler*. Kasım 29, 2022 tarihinde Walla Haber Sayfası: <https://news.walla.co.il/item/3339853> adresinden alındı
- Aydın, E. (2018). Erken Dönem Hilafet Örnekleri Işığında İslam'da Demokratik Bir Hilafet Tasavvuru Mümkün Mü? *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 73-95.
- Aytaç, K. (1985). *Avrupa Okul Sistemlerinin Demokratlaştırılması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Aytaç, K. (1992). *Avrupa Eğitim Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Balcı, A. (2007). *Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri*. Ankara: PEGEM Yayınları.
- Bardakçı, Ş., & Oğlak, S. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve Türkiye. *Toplumsal Politika Dergisi*, 71-90.
- Batuk, C., & Mert, R. (2017). Sekülerlik ve Dindarlık Arasında Sıkışmış Modern Bir Devlet Olarak İsrail. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 95-127.
- BBC New Türkçe. (2023, 02 05). *Suudi Arabistan'da kadınların araba kullanmasına izin verilecek*. BBC New Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41409577> adresinden alındı
- BBC News. (2023, 02 14). *Fotoğraflarla: İslam Devrimi'nden önce ve sonra İranlı kadınlar*. BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47171658> adresinden alındı
- Beaumont, Peter, Blake, G., & Wagstaff, J. (1988). *The Middle East: A Geographical Study*.
- Biesta, G. (2007). Democracy, education and the question of inclusion. I: *Nordisk Pedagogikk*, 27(1), 18-29.

- Biesta, G. J. (2015). *Beyond learning: Democratic education for a human future*. Routledge
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Britannica, E. (2022, 12 22). *Middle East*. Britannica: <https://www.britannica.com/place/Middle-East> adresinden alındı.
- Burden, P. (1995). *Classroom Management and Discipline: Methods to Facilitate Cooperation and Instruction*. New York: Longman Publishers.
- Büyükkaragöz, S. (1995). Demokratik Eğitim Politikası. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 9-16.
- Cairo, M. (2012). *The Gulf: The Bush Presidencies and the Middle East*. Kentucky: University Press of Kentucky.
- Carothers, T., & Ottoway, M. (2004). Greater Middle East Initiative: Off to a False Start. *Carnegie Endowment for International Peace* .
- Chomsky, N. (2003). *Chomsky on democracy & education*. Psychology Press.
- CIA (2023, 03 01). *Egypt*. The World Factbook: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/egypt/> adresinden alındı.
- CIA (2023, 03 01). *Iran*. The World Factbook: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iran/> adresinden alındı
- CIA (2023, 03 01). *Israel*. The World Factbook: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/israel/> adresinden alındı
- CIA (2023, 03 01). *Qatar*. The World Factbook: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/qatar/> adresinden alındı.
- CIA (2023, 03 01). *Saudi Arabia*. The World Factbook: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/saudi-arabia/>adresinden alındı
- Countrymeters (2023, 03 01). *Egypt Population*. Countrymeters: <https://countrymeters.info/en/Egypt> adresinden alındı.
- Countrymeters (2023, 03 01). *Iran Population*. Countrymeters: <https://countrymeters.info/en/Iran> adresinden alındı.
- Countrymeters (2023, 03 01). *Israel Population*. Countrymeters: <https://countrymeters.info/en/Israel> adresinden alındı.
- Countrymeters (2023, 03 01). *Qatar Population*. Countrymeters: <https://countrymeters.info/en/Qatar> adresinden alındı.
- Countrymeters (2023, 03 01). *Saudi Arabia Population*. Countrymeters: https://countrymeters.info/en/Saudi_Arabia adresinden alındı.
- Çakmak, D. (2019). İsrail'in Ulus Devlet Yasası. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Çeçen, A. (2020). *İnsan Hakları*. Ankara: Astana Yayınları.
- Çetin, M. (2018). *Suudi Arabistan Krallığı Ve Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Bilgiler Öğretim Programları, Ders Kitapları Ve Çalışma Kitaplarının Karşılaştırmalı Analizi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.
- Çilingir, A. (2006). İran ve Suudi Arabistan'da kadın. *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez (Yüksek Lisans)*.

- Davison, R. H. (1959). Where is the Middle East. *Foreign Aff.*, 38, 665.
- Demir, M. (2023, 02 15). *Suudi Arabistan'da Kadın*. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER): https://insamer.com/tr/suudi-arabistanda-kadin_756.html adresinden alındı
- Demirbolat, A. (1999). Demokrasi ve Demokratik Eğitim. *Hakar*. Suriye (1920-1946). Bellek
- Demirel, A. (2019). Ortadoğu'da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde
- Demirtaş, A. (2012). Orta Doğu'da Otoriter Rejimler. *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)*, 15.
- Dewey, J. (1996). *Demokrasi ve Eğitim (Çev. Salih Otaran)*. İstanbul : Başarı Kültür Yayınları.
- Dora, Z. (2012). *Etnik demokrasi modeli: İsrail örneği*. Ankara: Gazi Üniversitesi Doktora Tezi.
- Doster, B. (2013). Arap Baharı'ndan Demokrasi Beklemek. *Ortadoğu Analiz*, 57-58.
- Duran, B., & Yılmaz, N. (2011). Ortadoğu'da Modellerin Rekabeti: Arap Baharı'ndan Sonra Yeni Güç Dengeleri.
- Duruhan, K. (2004). Türkiye'de Okulda Geleneksel Anlayış ve Yöntemlerle İnsan Yetiştirme Olumsuz Etkileri. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı* (s. 6-9). Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Duverger, M. (1975). *Seçimler Gelen Krallar Çev:Necati Erkurt*. İstanbul: Kelebek Yayınları.
- Eberly, S. K. (1965). The Eisenhower Doctrine: A Study of United States Middle-East Policy in the Years 1957-58. American University.
- Edhem, M. (2013). *Eğitim Öğretim Bakanlığı Araştırma ve Planlama Kurumu Eğitim-Öğretim Yüksek Şurası Onaylanmış Bazı Kanunlar*. Tahran: İran Eğitim-Öğretim Yüksek Şurası.
- Edwards, C. (2008). *Classroom Discipline & Management*. New Jersey: John Wiley & Sons Publishers.
- Egyptian Streets (2023, 03 01). *A to Z reasons why Egypt's education system is lacking*.
Egyptian Streets: <https://egyptianstreets.com/2013/12/15/a-to-z-reasons-why-egypts-education-system-is-lacking/> alındı.
- Ekinci, E. (2023, 02 26). Osmanlı Demokrasisi. Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci: <https://www.ekrembuagraekinci.com/article/?ID=489&osmanli-demokrasisi> adresinden alındı
- Ertürk, S. (1981). *Diktacı Tutum ve Demokrasi*. Ankara: Saydam Matbaacılık.
- Gözütok, F. (2004). *Öğretmenliği Geliştiriyorum*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gutok, G. (2001). *Eğitimin Felsefi ve İdeolojik Temelleri (Çer.:N. Kale)*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Güdoğan, Ü. (2011). Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme. *Orta Doğu Analiz*.
- Gündoğdu, Y. (2013). Suudi Arabistan eğitim sistemi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 135-158.
- Güngörmüş Kona, G. (2011). Orta Doğu Merkezli Radikal Örgütler ve Türkiye'ye Etkileri. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Uluslararası İlişkiler Dergisi* , 789-805.
- Güvenç, B. (1995). *Kültür ve Eğitim* . Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Haeri, S. (2004). Concocting a 'Greater Middle East' brew. *Asia Times Online*.
- Harby , M., & al-Hadi , A. (1958). Education in modern Egypt. *International review of education*, 423-439.
-

- Hotaman, D. (2010). Demokratik eğitim: Demokratik bir eğitim programı. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*.
- Israeli Ministry of Education (2023, 03 01). *The Israeli Education System*: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/qatar/#people-and-society> adresinden alındı
- Kanad, H. (1948). *Pedagoji Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kansu, N. (1939). *Pedagoji Tarihi*. İstanbul: Maarif Matbaa
- Karadağ, H. (2017). Mısırdaki darbe sonrası yaşanan insan hakları ihlalleri. *Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Karakuş , G. (2020). Geçmişten Günümüze Suudi Arabistan'ın Dış Politikasının Askeri-Siyasi-Ekonomik Boyutu. *Sosyal Bilimler Alanında Akademik Araştırmalar*, 119.
- Karakütük. (2001). *Demokratik Laik Eğitim (Çağdaş Toplum Olmanın Yolu)*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaşıkırık, A. (2021). Avrupa yerel yaşamda kadın-erkek eşitliği şartını imzalayan belediyelerin kadına yönelik şiddetle mücadele perspektifi. *Econder International Academic Journal*, 81-101.
- Kedourie, E. (1994). *Democracy and Arab Political Culture*. Routledge.
- Kışlalı, A. (2006). *Siyasal Sistemler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Köktürk, A. (2011). Modern Öncesi Devletin Yönetim Anlayışı . *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 73-98.
- Lewis, B. (2017). *İnanç ve iktidar: orta doğu'da din ve siyaset*. Akılçelen Kitaplar.
- Mahan, A. T. (1902). The Persian Gulf and International Relations', in *National Review* (September 1902).
- Nadim, P. (1996). İran Eğitim Sistemi: Bir Değerlendirme Ülkenin Genel Yapısı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 153-165.
- Osmanoğlu, A. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti Ve Mısır Arap Cumhuriyeti Sosyal Bilgiler Öğretim Cumhuriyeti Sosyal Bilgiler Öğretim Karşılaştırılması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özdem, A. G. (2016). Büyük devletlerin değişmeyen mücadele alanı: Ortadoğu. Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 10(2), 1-39.
- Özlük, D. (2017). İran ve Türkiye Eğitim Sistemlerinin Amaçlarının Karşılaştırmalı Analizi. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3).
- Qatar Ministry of Education. (2023, 02 04). *Erken ve Yetişkin Eğitimi*. Katar Milli Eğitim Bakanlığı: <https://www.edu.gov.qa/ar/Pages/pubschoolsdefault.aspx> adresinden alındı
- Qatar Ministry of Foreign Affairs (2023, 02 04). *Katar'da Eğitim*. Katar Dışişleri Bakanlığı: <https://mofa.gov.qa/en/qatar/history-of-qatar/education> adresinden alındı
- Sevinç , H. (2017). Din Üç Devlet Suudi Arabistan-Vatikan Ve İsrail'in Siyasal Sistem Analizi. *Researcher*, 169-199.
- Sönmez, V. (2007). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Szyliowicz, J. (1969). Education and Political Development in Turkey, Egypt, and Iran. *Comparative Education Review*, 150-166.
- Şimşek, U., Küçük, B., & Topkaya, Y. (2012). Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının ideolojik temelleri. *Electronic Turkish Studies*, 2809-2823.
- Telci, İ. (2020). Mısır 2020. *Orta Doğu Yıllığı*.
- The New York Times. (1958). Near East Is Mideast, Washington Explains. *The New York Times*.
- Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 1(1), 69-89.
- Vardağlı, E. T. (2020). Soğuk Savaş Düzeninin Sosyal Politikaları: Bir Yumuşak Güç Unsuru Olarak Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü ve Türkiye'nin Bölgesel Rolü. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 8(2), 249-273.
- Vizara el-Terbiye ve el Ta'lim, e.-M. e.-A.-S. (2014). *El-Vesikatü'l el-İctimaiyye ve Tavze' el-Makarrarat el-Derasesyalel-Am el-Derese*. Riyad: lel-Marhala el-İbtidai el-Mutavassıt el-Am.
- Wile, J. (2000). *A Literacy Lesson In Democracy Education*. Social Studies.
- Wray-Lake, L., Syvertsen, AK ve Flanagan, CA (2008). Tartışmalı vatandaşlık ve sosyal dışlanma: Ergen Arap Amerikalı göçmenlerin sosyal sözleşmeye ilişkin görüşleri. *Uygulamalı Geliştirme Bilimi*, 12 (2), 84-92.
- Yeşil, R. (2003). Demokratik Eğitim Ortamının İnsan Hakları Temeli. *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*
- İsrail Mali İşler Dairesi Komisyonu (2023, 02 04). *Ortodoks eğitimi ve denetimi*:
[https://www.mevaker.gov.il/\(X\(1\)S\(gsnkgk3lyhlfrynnhn35pwgx\)\)/sites/DigitalLibrary/Pages/Reports/3285-15.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1](https://www.mevaker.gov.il/(X(1)S(gsnkgk3lyhlfrynnhn35pwgx))/sites/DigitalLibrary/Pages/Reports/3285-15.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1) adresinden alındı.
- The Marker (2023, 02 04). OECD Raporu: İsrail'deki Eğitim Sistemi Zengin ve Fakir Arasındaki Uçurumu Artırıyor. *The Marker*: [themarker.com/news/education/2018-10-23/ty-article/0000017f-e289-df7c-a5ff-e2fb64990000](https://www.themarker.com/news/education/2018-10-23/ty-article/0000017f-e289-df7c-a5ff-e2fb64990000) adresinden alındı